

OMBEIRA
MOTJITO
TJORUTJERO
NOTJITANDI
TJOPOZONGANDA

LEGAL ASSISTANCE CENTRE

OMBEIRA OTJIKWATJIKE?

Ombeira orondu omundu ngwa rondorwa kongatukiro yoharive tja ngunda ama pitisiwa. Omundu kutja ma ngunda ama pitisiwa, u sokusuta po otjimariva otjiyambekwa na yanisa kutja ma kakara potjombanguriro omayuva ngu maye yandjwa.

Omundu tja rondorwa kongatukiro, ovaporise ve sokumutwara komurungu womupangure watjombanguriro tjokehi/tjorukondwa poo tjokombanda moruveze rwatjimanga. Imbi vi sokutjitwa moure wozoiri 48. Omupangure wotjombanguriro tjokehi poo tjokombanda ombe sokutya kutja omutataimbirwa womongatukiro/omurondorwa nga kare mondeko poo nga ngunda ama pitisiwa kombeira.

Okupitisiwa kombeira kaku heye kutja wa isiwa opuwo. Omurondorwa ma yenene okukakara motjiwana ngandu ndi otjiposa tji tja kapita, nungwari ama i kotjombanguriro.

Omupangure aruhe u twa po omirari omurondorwa ku ma kaendera ngunda a pitisiwa okukaundjira otjiposa pendje. Omirari mbi maku ungurirwa ngandu ndi otjiposa tji tja manuka. Nu ndi omurondorwa tja pangurwa na munika ondjo, nungwari ngunda eraa ratjombanguriro kari ya pitisiwa, omupangure ma yenene okuzikamisa omayandjero wombeira koure woruveze ndwo.

Omundu ngwa
rondorwa kongatukiro/
koviṭundwaungura ongu
ku za "omurondorwa".
Omundu ngwi ngunda
ke ya munika kutja u
nondjo poo ke nondjo.
Omurondorwa u yenena
okurira omurumendu
poo omukazendu.
Ovarumendu mokambo
nga ombe ri
ovarondorwa motjimbe
tjokutja otutjero otuingi
tu kaendisiwa
i ovarumendu.

Omundu ngwi ngwa tjerwa poo ku kwa
tjitwa otjitandi tjopozonganda ongu ri
“omunandjemeni”.

ONGWAYE TJI PE SOKUYANDJWA OMBEIRA?

Ovandu tjiva ve muna kutja omundu ngwa tjere poo ngwa kaendisa
otjitandi tjoponganda ka sokupewa ombeira. Posi yokutja okutataimbirwa
mongatukiro nokumunika ondjo kaviņa vimwe.

Rumwe pe yenena okutjitwa otjiposa tjomundu ngwa zemburukwa posyo.
Ozohatoi wina ze yenena okutjita ondataiziro. Omurumendu tji ma undura
omukazendu, mape munika aayo wa tanda okumuhihamisa, nungwari indu
tje mu undura kutja e he mu twere, okutja omurumendu ngo ma yenene
okuriyeura kotjiposa ho. Otjombanguriro mape ya atji he mu vara omunandjo.

Ami mbi
tataimbwa
mokutjera
omukazendu
mOshakati. Ami
otjivike ho mba
ire kOtjomuise
kombongarero.
Ovandu ovengi ve
ndji muna tji mba
ri ngo. Ngahino va
muna navi. Eye
mutu wa tjerwa
i omundu warwe
ngwa hara
okusana
kwami.

Imbwi
ouhumandu
woye. Ove tji u ha
perwe ombeira, mo
yenene okuundjira
mondeko ouru
woruveze orure
nga pu mo kaperwa
okaruveze
kokuyandja
ehungi ndi
oroye.

Ouzeu ounene omurondorwa tja patwa ombeira. Opo pe kapita oruveze orure pokati kokukamburwa nokupangurwa. Oviombanguriro vi novitjitwa ovingi nu omayuva wozombanguriro zoviposa otji ye zikamisiwa omieze komeho. Ozohahende wina ze kambura oruveze orure okurirongerisira oviposa nokutjivisa ozohatoi. Okutja etundu re otji ri yenena okumuna ouzeu moure womayuva ngo neye porumwe otje yenena okupandjara oviungura nonganda ye wina.

Ongunde veta yaNamibia i tja ovandu avehe kave nondjo, ngandu ndi ondjo yavo tji ya raisiwa nokuhina ongeyangeyero. Pu mape heye kutja ovarondorwa ve sokukara motjiwana otja tji ve kara ngandu ndi otjiposa tji tja kapita. Okutizira omurondorwa mondeko omikambo omivi mbi sokunanwa indu tji mape raisa kutja eye ma yenene okuyenda kwarwe, okukakurungisa ozohatoi, poo okurira omunaumba kovandu varwe.

OMBEIRA I KAENDISIWA VI?

Kombeira ku undjirwa ko vivari mbi:

1. Omurondorwa ma sutu ombeira poo ma yanisa kutja ma sutu.
2. Omupangure ma twa po omirari ku maku kaenderwa.

Ovarondorwa kave sutu otjimariva tjimwe otjikando atjihe. Porumwe mape yenene avi rire N\$200 poo N\$2000, otja kongaro ndji ri po. Otjimariva otjisutwa hi otji tji kwizika kutja omurondorwa ma kotoke kotjombanguriro. Omurondorwa tje ha kotokere okutja ohoromende i sewa na imbi ovimariva. (Nu ngwi omurondorwa tje ha ire kotjombanguriro, ovaporise ve kemutjinga kutja ve mu kambure.)

Otjimariva tjombeira ngatji rire otjingi pu pa yenene kutja pe raise okuhinaṭako. Nungwari atji rire otjingi navi kutja omurondorwa a ha yenene okusuta. Tji tji ri otjingi navi, pe sana aayo wa patwa ombeira.

Omupangure u u zikamisa omirari vyokutjevera omurondorwa nokukwizika kutja otjiwaṅa atji ha kara moumba. Omirari mbi mavi hewa ombi ri omazeva omurondorwa nge sokukongorera otjombimbo kokungunda ama pitisiwa. Imbi ombi ri ovihorera vyomirari vyombeira yakauriri:

- Omurondorwa u sokeriraisa komundu omunauhonapare (tjimuna poporise) yoharive moruveze kaṅi. Pe yenena okukeriraisa eyuva arihe, otjivike atjihe poo omueze auhe.
- Omurondorwa ka sokuyenda koruveze rwoharive, tjimuna konganda pu pe kara omunandjemeno/omumurapote.
- Pombanguriro omurondorwa ka sere okuwana na imwe yozohatoi kaprukaze.
- Omurondorwa wa sokutjevera i omukwizike womeritjindiro.

Mape yenene okukara nomirari vyarwe.

Nderi kutja ohunga norutjero, otjombanguriro tja SERE okuweza ko omirari mbi mavi kwizike kutja omurondorwa a ha roro okuwana na ingwi omunandjemeno.

Nderi kutja ohunga notjitandi tjopozonganda, otjombanguriro tja SERE okuweza ko omirari, ndoovazu kape nongaro yarwe yapeke:

- Omurondorwa ka sokuwana ku nomunandjemeno/omumurapote.
- Omurondorwa ka sokutjinda ondjembo poo otjiumbe atjihe tjarwe.
- Omurondorwa wa sokuyandja ombatero yotjimariva komunandjemeno poo ku ngamwa ovanatje otja tji pa ri komeho yomakamburiro. (Opo mape kaenda nao ndoovazu omurondorwa u ourizirira wokotjiveta wokutumba ovatumbwa ve. Porumwe, omurondorwa ma yenene okupewa eraa rokutumba ovanatje ve nomukazendu we omukupa ngu he ri otjiwoteka.)

POMBONGARERO YOMBEIRA PE KAENDA TJIKE?

Ohoromende ya kuta ozohahende nde tjiukwa otja ovarondore. Ovarondore ombe kuramena po ohoromende motjiposa tjongatukiro ondeu. Omurondore kahahende yomunandjemeno ko, nungwari u nourizirira wokukuramena po ondero yomunandjemeno pombongarero yombeira.

Omurondore ongu ma ningire omupangure kutja nga raise kutja omurondorwa u sokupewa ombeira poo indee. Omurondore wina ma yenene okurakiza kutja omurondorwa nga tizirwe mondeko, poo nga yandjerwe kehi yomirari katjondumba eye mbya tamuna.

Omurondorwa tje nohahende, ohahende ndjo wina mai kara pombongarero ndjo. Ohahende yomurondorwa mai raere omupangure kutja omena ratjike tje sokupewa ombeira nu ya sokurira kehi yomirari vine. Tjimuna, ohahende yomurondorwa mai yenene okurwisa kutja ombeira i yandjwe ama raisa kutja omurondorwa u noviungura poo u tumba oveṭundu re.

Omurondore ma raere omupangure ohunga nouzeu wongatukiro omundu ngo mu ma hakerwa. Omurondore wina ma yandja ondjivisiro yarwe onandengu, tjimuna ndji yokutja omurondorwa u tjiwasana vi kuna ingwi omunandjemeno poo kutja omurondorwa u tanda ozohatoi poo indee.

Omunandjemeno u nousemba wokuyandja ondjivisiro komurondore pombongarero yombeira. Tjimuna porumwe, omunandjeno u sokuhepura komuporise poo omurondore tje tandwa i omurondorwa. Omunandjemeno u sokuraera ndoovazu u nepu ku ma mwine kutja omapitiro womurondorwa kombeira maye mu pe omburuma. Kondjivisiro ndjo maku tarewa tjinene. Omurondore wina ma sokwizika kutja omunandjemeno ma yandje ngamwa ondjivisiro onandengu komuporise poo komurondore komeho yombongarero yombeira.

Ami mba
tjererwe nu me
tira okukarapota
ongatukiro ndjo
koporise. Omurumendu
ngwe ndji tjerere wa
tjere tji mba karapota
me ndji zepa. Neye
u tjiwa pu mba
tura.

O tira
kako! Eye
tji me ku tanda
kamaa roro
okupitisiwa
mombeira
kaparukaze.

Indu tja
piti kombeira
otjombanguriro
matji twa po eraa
ekukutu rokumutjaera
kutja a ha roro okuya
popezu na ove
mouru woruveze
ndwo.

Omupangure ma yenene okuningira ondjivisiro ombweziwa komurondore, poo kohahende yomurondorwa. Omupangure ma yenene okukara nonḡero yokuwezirwa ko omupapu ngunda e hiya zikamisa ondyero. Omuporise ngu konḡonona otjiposa ongu rira ohatoi pombongarero yombeira.

OMUNANDJEMENO U NOUNGESEMBA?

Omunandjemeno u nousemba wokukara pombongarero yombeira, okukwizika kutja omupangure ma pewe ondjivisiro ndji ri yo.

Nderi ohunga notjiposa tjourutjero, omuporise u nourizirira wokutjivisa eyuva rombongarero yombeira nda zikamisiwa i otjombongarero. Omunandjemeno u nousemba wokuningira omurondore kutja ma yandje ondjivisiro kaaṇi ndjo poo ouhatoi woharive potjombongarero tjombeira.

Nu ngwi omuandjemeno tja tye okuhina okukara pombongarero yombeira, u rira ourizirira womurondore okuraera komunandjemeno kutja omurondorwa ma pitisiwa mombeira, nokutja pa zikamisiwa omirari viṇe vyombeira.

OVE MO TJITI VI TJI MO MUNU KUTJA MAPE YA OMURONDORWA E KU TANDA POO E KU HIHAMISA TJA NGUNDA AMA PITISIWA MOMBEIRA

Omurondorwa tje ku tanda poo tji mo tira kutja ngee ku hihamisa rukwao, hepura komuporise. Tji mo tira raera komurise kutja okutjike tji mo tira. Omurondorwa tje na ngamwa otjiumbe/ otjizepe tjivisa omuporise. Tjivisa omuporise kutja omurondorwa ka sokuyandjerwa potuveze tuṅe. Tjimuna, ndoovazu omurondorwa u tjiwa opoṅa ove pu u ungura, eye ka sokuyandjerwa okuyenda ngo. Indji ondjivisiro onahepero omupangure ndji ma zeri okuzuva ngunda e hiya tya kutja nga pitise omurondorwa mombeira poo indee.

Ove tji u ha perwe onduṅge ohunga nombongarero yombeira komeho woruveze, poo tji u ha yandjererwe ouyara wokuhepura ondjemeno yoye komuporise poo komupangure, kahungire kuna vo pomberoo yomurondore.

Ndoovazu otjiposa tji wa rapota otjorutjero poo otjotjitandi tjoponganda, umwe womirari vyombeira u sokurira mbwi mbu mau tja omurondorwa ka sere okuhakaena kuna ove – tji pe ha zikamisirwe omurari wosaneno ndjo, kayandje ondjemeno yoye komurondore.

Eye
we ndji
kongorera
oure wovivike
katjondumba
ngunda e hi ye
ndji tjera. Wina
ee mu munu
tja zika eho
pondjuwo
yandje.

Ove mo kara
moumba tja
pitisiwa mombeira.
Kwizika kutja
otjina hi tji zuvake
potjombanguriro.

OMUPANGURE U TYA VI KUTJA NGA YANDJERE OMURONDORWA OKUPITA MOMBEIRA POO INDEE?

Omupangure rutenga u tji tara kongaro mu mu na omurondorwa, ouzeu wongatukiro na ngamwa ondjivisiro onahepero ngunda e hi ya tya ombeira.

Omurondorwa ma yenene okupitisiwa mombeira ndoovazu ke nakutjita tjimwe tjaimbi:

- Eye tje hi nakutwa otjiwana poo omundu kaani moumba
- Eye tje hi nakupengura omazeva wohange nongwizikiro
- Eye tje hi nakuyenena kokutjita ongatukiro onḁeu
- Eye tje hi nakupopa poo okuḁinikiza ozohatoi poo okuimbirahi ouhatoi.

Omurondorwa ka sokupitisiwa mombeira tji pe nouhatoi wokutja eye tjimuna ke nokukakara potjombanguriro poo ke nokukeritizira pomirari vyombeira.

Nderi ohunga norutjero, omurondorwa nga kovise/wokise otjombanguriro kutja ma pitisiwe kombeira. Motjiposa tjongatukiro onḁeu navi otjorutjero, okambumba okatjere poo orutjero rwomuatje, omurondorwa wa sere okuraisa oviuḁe vyakatjoruhonga ke soukupitisiwa mombeira.

OVE MO TJITI VI OMURONDORWA TJE HE RITIZIRE POMIRARI VYOMBEIRA

Hakahana okutjivisa omuporise tji wa munu kutja omurondorwa ke nakukongorera omirari vyombeira. Tji pe nozohatoi nga muna kutja opo tjiri omurondorwa wa pengura omirari vyombeira nu nge hi nakuvaza koporise puna ove, kwizika kutja omuporise ma pewe omana noviuṇe vyavo vyomahakaeneno.

Otjiwoteka tjandje
tje ndji tonene, nami
e kemurapota. Eye
wa pitire kombeira
nu ngwi omupangure
we mu rakiza kutja
ngee ya popezu na
ami. Erero ngurova
wa ere poyandje na
utu okundjitanda!
Hi tjite vi?

Karaere
komuporise
nainai! Mape
ya ovo ave
hepa ozohatoi.
Ndoovazu
ovararanganda
ve mu mwine poo
va zuvire tjee
ku tanda, tjivisa
omuporise kutja
eye nga hakaene
vi kuna vo.

Omuporise nga hakahane okukaraera komurondore. Omurondore ma tye kutja omapenguriro ngo omazeu tjinene poo indee kutja omurondorwa me ye kotjombanguriro. Omupangure ongu ma tye kutja omirari vya pengurwa poo indee.

Tji pa pengurwa omirari vyombeira, omupangure ma nanununa ombeira. Otjimariva tjombeira matji rire tjohoromende. Omutataimbirwa womongatukiro ma yenene okurondorwa komapenguriro womirari vyombeira. Eye ma yenene okupewa omberero osutwa poo okupaterwa mo oure wombura imwe.

Tji wa kayandja ondjemeno komuporise nu ngwi omundu ngwa pengura omirari a ha kamburwa, ryama koporise u kazuve kutja mape kaenda tjike. Mape ya omurondore a ha toora omikambo kehi yokutja kangatukiro onḡeu tjinene. Tji pe ri nao, mu pura epu katyere nao. Porumwe mape rire kutja omundu ngo ngunda keya munika kutja ma kamburwe. Ove mo yenene okuvekwambera ko ohunga na imbyo.

OMBEIRA I YENENA OKUNANUNUNWA KEHI YOMIANO UYORIVE?

Nandarire kutja omurondorwa u kongorera omiano avihe, pe ya ombeira ai nanununwa. Pe ya omurondorwa a ha tjiti tjimwe tji tja tjaerwa nungwari ngunda eye a rire omutirise poo otjipwite, tjimuna:

- omurondorwa tje rirunga mo poo tje tanda ozohatoi – tjimuna, omurondorwa tji ma kondjisa omunandjemeno kutja ma nanunune otjiposa;
- omurondorwa tja rire omutirise kotjiwaṅa poo komundu kaaṅi – tjimuna, omurondorwa tji ma tanda omunandjemeno poo umwe wovazamumwe ve;
- tji pe noviraisiro vyokutja omurondorwa ke nakuvaza kotjombanguriro tjimuna, porumwe tji pe nondjivisiro yokutja omurondorwa wa tye okupita mOnamibia;
- omurondorwa tja yandja ondjivisiro yoposyo pombongarero yombeira, tjimuna, eye tja tja ke na pa rorere okukamburwa motjimbe tjongatukiro tjingeyo – kuzamba ape pitisiwa ondaze yokutja komeho yanao wa ri nongatukiro ndji ri motjiṅo tjingetjo.

Ngamwa omundu ngwa rapotwa ma varwa omuhinandjo ngandu ndi ondjo ye tji ya raisiwa kotjiveta, apa kara nouyara wokuyeta ozohatoi na pa kara omapingasaneno womapuriro omazeu ku imba mbu mave mu pirura.

Ongunḁeveta yaNamibia, Eartikili 12(1)(f)

Ehungi: Allison De Smet & Dianne Hubbard
Omutanaure: Angelika Tjoṱuku
Omuperende: Nicky Marais
Omutye nomusembamise: Perri Caplan
Omunane woporojeka: Dianne Hubbard & Rachel Coomer
Onganda onḁluruke: John Meinert Printing (Pty) Ltd
Otjisute: Dutch Ministry of Home Affairs, MDG3 Fund
Onganda ombitise: Gender Research & Advocacy Project
Legal Assistance Centre, 2010

Okambo nga make yenene okutjitwa oviherengururwa vyokuhongera ko, ndoovazu omburo ndjo mai raisiwa ku ya zu.